

УДК 343.2.7(07)

Колб Олександр Григорович – доктор юридичних наук, професор, директор навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ;

Мазниченко Юрій Олександрович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

Розглянуто інформаційні аспекти використання навчальних автоматизованих інформаційних систем для забезпечення викладання кримінально-правових дисциплін. Доведено доцільність використання таких інноваційних освітніх технологій для підвищення пізнавальної активності майбутніх юристів-правознавців.

Ключові слова: інформатизація навчального процесу; кримінально-правові дисципліни; технічні засоби навчання.

Рассмотрены информационные аспекты использования учебных автоматизированных систем для обеспечения преподавания уголовно-правовых дисциплин. Доказана целесообразность использования таких инновационных образовательных технологий для повышения познавательной активности будущих юристов-правоведов.

Ключевые слова: информатизация учебного процесса; уголовно-правовые дисциплины; технические средства обучения.

Сучасна стратегія вищої освіти в Україні орієнтована на міжнародні стандарти, закріплені в Болонській декларації, у яких важлива роль належить новим програмно-технологічним засобам індивідуалізації навчання. З огляду на це, дедалі більшої актуальності набуває проблема розроблення та впровадження в практику найбільш ефективних інформаційних технологій навчання, що відповідають загальній концепції вищої освіти. Сутність цієї концепції полягає в підготовці особи, яка володіє не лише достатнім обсягом ґрунтовних знань, умінь і навичок, а й здатністю до активної творчої професійної та громадської діяльності.

Аналіз сучасного стану інформатизації навчального процесу як у вітчизняних закладах вищої юридичної освіти, так і у вишах ближнього зарубіжжя довів, що в методологічному сенсі розроблення та використання комп'ютерних інформаційних технологій навчання від початку розвивалися двома напрямками. Ґрунтуючись на спільних методологічних і теоретичних принципах, кожен із напрямів має певні переваги та недоліки під час розв'язання різноманітних проблем в організації процесу набуття знань.

Перший напрям передбачає принципи програмованого навчання й пов'язаний із розробленням та використанням автоматизованих навчальних систем за різними навчальними дисциплінами. Ядром цих систем є так звані авторські системи, що дають змогу викладачеві-розробнику вводити свій навчальний матеріал до бази даних і програмувати за допомогою спеціальних мовних засобів алгоритми його вивчення. Ефективність зазначених систем досягається завдяки організації індивідуалізованого засвоєння навчального матеріалу в умовах масового (групового) навчання, можливості адаптування (приспосовування) методики навчання до індивідуальних характеристик студента (слухача) та ретельного опрацювання авторськими колективами педагогів і психологів автоматизованих навчальних дисциплін [1; 2, с. 143–144].

Другий напрям упровадження інформаційних технологій у навчання тісно зв'язаний із процесами інформатизації різних галузей людської діяльності, у тому числі правоохоронної. У межах цього напрямку створено окремі навчальні комп'ютерні програми, пакети програм, елементи автоматизованих систем, призначені для автоматизації оброблення значних обсягів інформації, наприклад даних криміналістичних обліків, експериментальних даних (під час проведення судових експертиз), оптимізації та дослідження властивостей об'єктів і процесів на математичних моделях тощо.

Починаючи з 80-х рр. ХХ ст. інтенсивно розвивається новий напрям в інформатизації навчання – інтелектуальні навчальні системи, що ґрунтуються на результатах досліджень у сфері штучного інтелекту. Суттєвою складовою таких систем є моделі суб'єкта освіти, процесу навчання, предметної галузі, на основі яких для кожного студента може будуватися раціональна стратегія навчання. Бази знань інтелектуальних навчальних систем можуть містити, крім формалізованих знань, експертні знання з предметних галузей і сфери навчання.

Роботи з питань створення цих систем, безумовно, є перспективними, проте й донині перебувають на стадії лабораторних досліджень. Так, незважаючи на окремі приклади їх успішного

застосування, вони на сьогодні не досягли рівня масової навчальної технології [3–4].

Ефективність підготовки юристів-правознавців безпосередньо залежить від рівня навчально-методичного забезпечення навчального процесу. Особливо це стосується такої важливої складової формування майбутніх фахівців, як інформаційне забезпечення викладання кримінально-правових дисциплін, що є ключовими в цій сфері.

У Національній академії внутрішніх справ питання щодо використання новітніх освітніх технологій для вдосконалення навчального процесу завжди були пріоритетними. Так, ще в 2010 р. у межах розроблення концепції реформування системи відомчої освіти в академії було затверджено головні положення програми створення та впровадження в навчальний процес інноваційних технологій. Пріоритетними завданнями було визначено використання сучасних інформаційних технологій як із метою підвищення ефективності навчального процесу, так і його практичного спрямування, прискорення набуття курсантами, студентами та слухачами професійних навичок, необхідних для роботи за нових умов [5–6].

Інноваційні технології навчання, що відображають сутність майбутньої професії, формують професійні якості спеціаліста, є своєрідним полігоном, на яких курсанти, студенти й слухачі можуть відпрацювати професійні навички в умовах, наближених до реальних.

Інформатизація навчання в системі юридичної освіти, на нашу думку, має бути спрямована на виконання таких завдань:

розвиток особистості студента (слухача), підготовка його до самостійної продуктивної професійної діяльності;

ефективна реалізація соціального замовлення, зумовленого потребою у фахівцях-правознавцях;

інтенсифікація освітнього процесу професійної підготовки юристів.

Протягом останнього десятиліття науковці Національної академії внутрішніх справ створили низку практичних розробок, спрямованих на інформатизацію наукової та навчально-методичної роботи. Крім таких традиційних напрямів інформаційного забезпечення навчального процесу, як підготування мультимедійних посібників, підручників, презентацій, відеолекцій тощо, було розроблено спеціалізовані навчальні інформаційно-довідкові програми – прототипи автоматизованих робочих місць у конкретних напрямках фахової діяльності. Таку «малу інформатизацію» було формалізовано та відображено в цих робочих місцях фахівця за окремими напрямами юридичної діяльності, а саме: «Робоче місце оперативного працівника», «Робоче місце слідчого», «Робоче місце експерта» [7–8].

Зазначені інформаційні продукти, незважаючи на їх зовнішню схожість із мультимедійними посібниками, мають суттєву функціональну відмінність – наявність такого структурного елемента, як тренувально-іспитовий модуль, що дає змогу не тільки автоматизувати проведення зрізу знань (наприклад, програмні тести поточного та підсумкового контролю), а й сформувати навички щодо здійснення фахових процедур, зокрема таких, як моделювання й аналіз розшукових, слідчих та експертних версій, підготовка та складання процесуальних документів (постанови слідчого, обвинувального висновку, висновку експерта тощо). За своєю сутністю такі навчальні технології належать до зазначеного вище другого напрямку впровадження інформаційних технологій у навчальний процес.

У межах цього напрямку та з урахуванням досвіду фахівців академії в навчально-науковому інституті права та психології серед інноваційних технологій, призначених для інформаційного забезпечення викладання кримінально-правових дисциплін, було визначено для перспективної розробки та впровадження такі апробовані форми інформатизації, як *робочі місця фахівців загальноюридичного спрямування* та автоматизовані банки навчально-довідкової інформації (навчальні бази знань). Першочергово це передбачає створення навчальних інформаційно-довідкових програм: «Робоче місце юриста з кримінальних проваджень», «Робоче місце юриста у сфері господарської діяльності», «Робоче місце судді», «Робоче місце адвоката-захисника» тощо [9].

На нашу думку, ключовим в інформаційному забезпеченні навчального процесу під час підготовки юристів-правознавців є створення комплексу спеціалізованої інформації для викладання кримінально-правових дисциплін як визначальних у становленні правознавця. Інформація, упорядкована відповідно до норм і процедур, передбачених чинним кримінальним, кримінально-процесуальним, адміністративним законодавством України, а також сформована з урахуванням можливості її інтеграції в автоматизовану навчальну систему, дає змогу студентам у процесі навчання набути всіх необхідних фахових знань і навичок. У цьому разі спеціалізована інформація усвідомлюється як імпровізована база юридичних знань, що передбачає: узагальнений досвід у сфері кримінальних проваджень; напрацювання слідчої, оперативно-розшукової та експертної практики; навчально-методичні матеріали (посібники, методичні рекомендації, курси лекцій, практикуми, програми електронного тестування); мультимедійні матеріали (мультимедійні посібники, відеолекції, навчальні фільми, відеопрезентації); інформаційно-довідкові матеріали (електронні термінологічні словники,

звіти про науково-дослідницьку роботу й статистичні зведення державних юридичних установ) тощо [10].

З пізнавальної точки зору найбільший науково-практичний інтерес для майбутнього юриста у сфері кримінально-процесуальних правовідносин становлять знання, що зосереджені в інформаційно-довідкових програмах, на зразок «Робоче місце юриста з кримінальних проваджень». Функціональними складовими зазначених робочих місць є такі інформаційні модулі: нормативно-правовий, навчально-методичний, інформаційно-довідковий і тренувально-іспитовий. Останній містить тести для програмованого самоконтролю рівня знань студентів, тренувальні програми, що дають змогу імітувати окремі фахові процедури юриста за певним напрямом правовідносин, наприклад, підготувати рішення чи ухвали суду, клопотання чи запит адвоката, здійснити правову оцінку доказів тощо.

Головними завданнями, що виконують випускники юридичних закладів відомчої освіти, є здійснення функцій, пов'язаних із пошуком та обробленням даних в окремих галузях права, а також юридичний супровід певного виду суспільно-правових відносин. На сьогодні для ефективного вирішення цих завдань застосовують сучасні інформаційні технології, а саме: автоматизовані банки даних; автоматизовані інформаційно-пошукові системи; автоматизовані робочі місця; діагностичні експертні системи, відомі в науковій літературі як системи автоматизованої підтримки прийняття рішення [11, с. 12–14].

Функціональними складовими цих автоматизованих інформаційних систем є: правове, методичне, організаційне, програмне, інформаційне й технічне забезпечення. З пізнавальної позиції, найбільший інтерес для майбутнього юриста-правознавця становить інформаційне забезпечення, адже воно містить програми, що надають можливість автоматизувати виконання відповідних організаційних і процесуальних процедур.

Інформаційне забезпечення юридичної діяльності в певному напрямі, на нашу думку, можна визначити як комплекс спеціалізованої інформації, упорядкованої відповідно до процесуальних процедур на кожній стадії кримінального чи адміністративного провадження, що дає змогу юристу-правознавцю ефективно реалізувати функціональні обов'язки.

У найближчій перспективі потужним засобом інформаційного забезпечення юридичної діяльності стануть автоматизовані робочі місця юриста за різними галузями права, побудовані за модульним принципом, а також система автоматизованого прийняття юридичних рішень із відповідною базою знань.

Типові програмні модулі зазначених навчальних робочих місць повинні містити такі спеціалізовані програми: «Нормативні документи» (закони, підзаконні акти, відомчі документи, нормативно-технічні документи); «Програма складання юридичних документів» (скарги, заяви, позовів, висновків, клопотань, запитів тощо); «Програма автоматизованого зрізу знань» тощо. Зазначені програмні модулі повинні мати власні спеціалізовані банки даних із кожної групи інформаційних об'єктів.

Програмні засоби автоматизованих робочих місць дають змогу автоматизувати найбільш трудомікі процедури, а саме:

1) здійснення пошуку та аналізу нормативної бази у відповідній галузі права;

2) складання, редагування й пересилання процесуальних документів;

3) створення з використанням комп'ютерної (векторної) графіки планів розслідування (сіткових графіків, розшукових таблиць, топологічних схем тощо) [11, с. 8–10].

Водночас база знань системи автоматизованого прийняття юридичних рішень спільно з вищезазначеними процедурами забезпечить виконання окремих діагностичних і ситуаційних завдань, зокрема: визначення узагальненого психологічного портрета особи злочинця; оцінку імовірних ситуацій (ступені визначеності слідчої ситуації щодо кола осіб, причетних до злочину, їх злочинних зв'язків); висунення та аналіз слідчих версій тощо.

Автоматизоване робоче місце юриста є навчально-практичним середовищем, застосування якого забезпечує:

формування в студентів умінь і навичок використання сучасних інформаційних технологій в юридичній діяльності;

становлення інформаційного світогляду у сфері сучасного кримінального процесу;

поглиблене проблемно-орієнтоване вивчення ключових навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Адвокатська діяльність» та ін.;

набуття навичок використання програмних засобів для інформаційного забезпечення вирішення діагностичних і ситуаційних завдань на всіх стадіях кримінального провадження;

вивчення можливостей імітаційного моделювання слідчих ситуацій;

підвищення науково-методичного рівня практичних та семінарських занять, а також самостійної роботи студентів.

Типова інформаційно-довідкова програма «Робоче місце юриста» передбачає чотири інформаційні блоки (модулі), а саме:

нормативно-правовий;

науково-методичний;
тренувально-іспитовий;
інформаційно-довідковий.

Нормативно-правовий і науково-методичний блоки програми автоматизованого робочого місця юриста забезпечують вивчення теоретичної частини навчальних дисциплін «Криміналістика» та «Кримінальний процес», а тренувально-іспитовий та інформаційно-довідковий – їх практичну складову.

І хоча в інституті зазвичай домінує використання класичних технологій автоматизованого навчання, зокрема надання студентам текстово-графічного матеріалу (у межах окремих тем навчального модуля дисципліни) з використанням мультимедійних засобів; тестування після опанування матеріалу – з використанням комп'ютерної програми зрізу знань, уже на сьогодні на кафедрі кримінально-правових дисциплін академії активно застосовують й інші інноваційні технології. Зокрема, для забезпечення викладання дисципліни «Криміналістика» використовують такі інформаційні ресурси:

електронні каталоги «Гроші України та зарубіжних країн», «Паспорти зарубіжних країн», що забезпечують розкриття теми «Технічне дослідження документів»; «Технічні засоби виявлення, фіксації та вилучення об'єктів трасологічного походження» – теми «Трасологічні дослідження»; «Вітчизняна мисливська та спортивна зброя», «Пістолети та револьвери іноземного виробництва», «Патрони до нарізної вогнепальної зброї» – теми «Судова балістика та вибухотехніка»; «Типи елементів зовнішності людини» – теми «Ідентифікація особи за ознаками зовнішності»;

інформаційно-довідкові програми «Робоче місце експерта з дактилоскопічних досліджень», «Робоче місце експерта з трасологічних досліджень» [12–13];

мультимедійні програми «Фотозйомка місця події», «Виявлення, фіксація та вилучення слідів пальців рук на місці події», «Класифікація слідів трасологічного походження»;

тренувально-іспитова програма «Встановлення типу та виду папілярних узорів»;

навчальні відеофільми «Огляд місця події (убивство)», «Судова балістика», «Криміналістична вибухотехніка», «Пожежотехнічна експертиза»;

мультимедійні презентації до всіх тем дисципліни «Криміналістика».

На другому етапі інформатизації навчального процесу зазначені автоматизовані системи автоматизованого прийняття юридичних рішень та навчальних інформаційно-довідкових програм інших кримінально-

правових дисциплін стануть складовими автоматизованої навчальної системи «Юрист-правознавець», що забезпечить доступ в інтерактивному режимі до спеціалізованих навчально-методичних кабінетів «Кімната слідчого», «Зала судових засідань», «Юридична клініка» та ін.

Третій етап передбачатиме поєднання автоматизованої навчальної системи «Юрист-правознавець» навчально-наукового інституту права та психології із подібними системами інших навчально-наукових інститутів та створення відомчої локальної комп'ютерної мережі інформаційного забезпечення начального процесу підготовки фахівців-правознавців у Національній академії внутрішніх справ.

Підбиваючи підсумки, можна зазначити, що головним завданням інформатизації навчального процесу є створення такого навчального інформаційного середовища, що сприятиме підвищенню пізнавальної активності студентів і слухачів, їх інформаційної культури та надасть можливість більш глибоко опанувати юридичні дисципліни, а також стимулюватиме процес адаптування майбутніх юристів до практичної професійної діяльності вже під час навчання.

Водночас провідним технічним засобом навчання, що сприятиме вирішенню питання стосовно автоматизації інформаційного забезпечення підготовки юристів-правознавців, повинна стати така інноваційна освітня технологія, як спеціалізовані робочі місця юриста з різних фахових напрямів. Цей засіб інформатизації буде одночасно добіркою спеціалізованої юридичної інформації та інтерактивним партнером в опануванні й оцінюванні студентом власних знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Литвинов В. В. Моделирование в обучающих системах / В. В. Литвинов, В. Ю. Жигульская // Математичні машини і системи. – 2009. – № 4. – С. 38–51.
2. Плишкин П. П. Решение оперативно-служебных задач органов внутренних дел на основе использования электронно-вычислительной техники: [учеб. пособие] / П. П. Плишкин, А. И. Смирнов. – М. : МВД СССР, 1990.
3. Растрат Л. А. Адаптивное обучение с моделью обучаемого / Л. А. Растрат, М. Х. Эренштеш. – Рига : Зинатне, 1988. – 160 с.
4. Голенков В. В. Виртуальные кафедры и интеллектуальные обучающие системы / В. В. Голенков, В. В. Емельянов, В. Б. Тарасов // Новости искусственного интеллекта. – 2001. – № 4. – С. 1–19.
5. Коваленко В. Реформування відомчої освіти – вимога сьогодення / В. Коваленко // Міліція України. – 2010. – № 4. – С. 4–6.

6. Коваленко В. Відомча освіта потребує реформування / В. Коваленко // Іменем закону. – 2010. – № 17.
7. Коваленко В. Київський національний університет внутрішніх справ приростає патентами / В. Коваленко // Іменем закону. – 2010. – № 24.
8. Мазниченко Ю. О. Особливості створення навчального автоматизованого робочого місця експерта з дактилоскопічних досліджень / Ю. О. Мазниченко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – К. : НАВСУ. – 2005. – № 5. – С. 211–216.
9. Мазниченко Ю. О. Перспективи удосконалення інформаційного забезпечення спеціальних курсів для підготовки судових експертів НАВС / Ю. О. Мазниченко // Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів : матеріали наук.-практ. конф. – К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2011. – С. 130–132.
10. Колб О. Г. Перспективи інформатизації викладання кримінально-правових дисциплін в ННІПІ НАВС [Електронний ресурс] / О. Г. Колб. – Режим доступу : http://naia.kiev.ua/nnipp/images/Kafedra/KKPD/Zbirnik_Semunov.pdf.
11. Мазниченко Ю. О. Інформаційні технології в експертній практиці : [навч.-практ. посіб.] / Ю. О. Мазниченко. – К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. – 152 с.
12. Робоче місце експерта з дактилоскопічних досліджень : [інформ.-довідк. прогр.] / Свідectво про авторське право на твір № 19810 Україна; Ю. О. Мазниченко та ін.; заявн. Київський національний університет внутрішніх справ; зареєстр. 7 берез. 2007 р.
13. Робоче місце експерта з трасологічних досліджень : [інформ.-довідк. прогр.] / Свідectво про авторське право на твір № 48557 Україна; Ю. О. Мазниченко та ін.; заявн. Національна академія внутрішніх справ; зареєстр. 1 квіт. 2013 р.